

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

een jaar verhuisde de moeder met haar twee dochters Martha en Minna naar Wandsbek in Noord-Duitsland. Martha en haar zus moesten mee en de gelieven werden dus gescheiden. Voortaan waren ze vooral op brieven schrijven aangewezen. Het is ondoenlijk alle thema's uit dit deel van ruim zeshonderd pagina's aan te snijden. Laat ik eindigen met een mooie zin van Freud: 'Het heden kan men niet genieten zonder het te verstaan, en men kan het niet verstaan zonder het verleden te kennen' (8 juli 1882).

Literatuur

FREUD, S. (1960). *Brieven 1873-1939*. Redactie: E. & L. Freud. Frankfurt a/M: S. Fischer. Engelstalige uitgave: *Letters of Sigmund Freud*. New York: Basic Books, 1960. Vele herdrukken en pocketuitgaven in Duits en Engels. Nederlandse vertaling door W. Oranje (1999): *Bruidsbrieven — Brieven aan Martha Bernays uit de jaren 1882-1886*. Amsterdam: Boom.

Een postkleiniaanse benadering van pathologisch narcisme

Bespreking van

John Steiner (2011). *Seeing and being seen — Emerging from a psychic retreat*. The New Library of Psychoanalysis. Hove: Routledge. ISBN 978 0 415 57506 5, 196 pp., £ 22,99

MARC HEBBRECHT

John Steiner schreef in 1993 *Psychic retreats*, een boek over de emotioneel moeilijk toegankelijke analysant. Deze emotionele ontoegankelijkheid is terug te brengen op een pathologische organisatie van de persoonlijkheid waarbij een systeem van narcistische verdedigingen is opgebouwd. Voortdenkend op Rosenfelds 'destructieve nar-

cisme', komt Steiner tot de visie van een alliantie of een conglomeraat van primitieve, corrupte, wrede en tirannieke objecten die het afhankelijke, infantiele zelf domineren. Van deze alliantie gaat een destructieve kracht uit. Vergelijkbaar met de maffia, wordt bescherming beloofd tegen extreme toestanden van angst en psychische pijn, maar hierdoor wordt elke mogelijke verandering tegengehouden. Zo kan iemand rustig en zelfverzekerd lijken of charmere relaties aangaan, maar onbeschikbaar blijven voor diepere relaties. Andere patiënten reageren wraaklustig en bitter, voelen zich achtergesteld, ontsteken in woede en eisen herstel van het vermeende onrecht dat hun wordt aangedaan. Dit leidt tot perversivering van de overdrachtsrelatie, of ze werken schijnbaar samen maar het analytische proces wordt stilgelegd. Dit leidt tot specifieke tegenoverdrachtsgevoelens (onmacht, wanhoop) ten gevolge van projectieve identificatie. Wanneer de patiënt in de loop van het analytische proces het risico neemt uit de 'psychic retreat' (de narcistische schelp) te komen, voelt hij zich uit de hoogte bekeken, pijnlijk geconfronteerd met kleinheid, waarop verlegenheid, schaamte en vernedering volgen. In zijn extreemste vorm is dit te vergelijken met de 'zielenmoord' van Schreber: de diepste vernedering die een persoon kan ondergaan waarbij alle zelfwaarde ondermijnd wordt en de eigen identiteit wordt opgegeven om een ander te behagen. Een narcistische verdediging is er juist op gericht om deze situatie om te keren: in plaats van zich de mindere te voelen, wordt een superieure houding aangenomen en zoekt men troost in almachtsfantasiën. De patiënt vreest belachelijk gemaakt te worden wanneer hij liefdevolle en afhankelijke gevoelens toont. Zich klein opstellen en de waarde van de ander erkennen is te bedreigend. Tijdens de analyse staat de patiënt voor een keuze: het fort van de 'psychic retreat' verlaten, de innerlijke conflicten onder ogen zien, het risico van pijnlijke vernedering accepteren, met het hoopvolle vooruitzicht van warmte en menselijke ver-

bondenheid; ofwel in de bunker blijven en kiezen voor eenzaamheid en affectieve isolatie. De tweede keuze brengt de patiënt in de buurt van melancholie en paranoia.

Steiners nieuwe boek is een verzameling van al verschenen publicaties met klinische gevallen die zijn concept 'psychic retreat' verder verduidelijken. Interessant vond ik de beschouwingen over de blik, over kijken en bekeken worden en het belang van afstand om objectief te kunnen kijken. In de herinterpretaties van drie belangrijke werken uit het oeuvre van Freud worden een aantal klassieke veronderstellingen ter discussie gesteld. Deze herinterpretaties zijn de moeite waard om te lezen. Volgens Steiner is het tragische bij *Schreber* dat hij er niet in slaagt een object te vinden dat begripvol zijn almachtprojecties invult. Naar aanleiding van *Rouw en melancholie* van Freud maakt Steiner het onderscheid tussen de depressieve positie en de melancholische positie. In de rouw volgt na het verlies van het object eerst een identificatie met het object en vervolgens een graduele en progressieve confrontatie met de realiteit, waarbij elke affectieve band met het object wordt losgemaakt. Er is het universele conflict tussen vasthouden aan het vertrouwde tegenover zich openstellen voor het nieuwe en voor verandering. Steiner brengt dit terug op een conflict tussen rouw en melancholie. Hij wijst ook op de menselijke neiging om een conflict dat betrekking heeft op een beoordeling van de realiteit om te vormen in een moreel conflict. Er wordt dan druk uitgeoefend op de analyticus om een oordeel uit te spreken of iets goed of slecht is. Rouwen veronderstelt ook dat men de controle over het object kan opgeven, dus accepteren dat het object niet tot bezit gemaakt kan worden. Maar ook dat men kan aanvaarden dat het object goed was en niet ideaal. Wie blijft vasthouden aan een geïdealiseerd intern object, maakt zichzelf tot slachtoffer van grieven en zelfverwijten. Het verschil tussen Steiner en Freud ligt vooral in het belang dat aan het mechanisme van de projectieve identifica-

tie wordt toegekend. Steiner geeft ook een herinterpretatie van *De eindige en de oneindige analyse*, dat Freud kort voor zijn dood schreef. Freud noemde als een voornaam obstakel voor een succesvolle beëindiging van de analyse het verwerpen van de vrouwelijkheid. Volgens Steiner moet dit meer begrepen worden als een intolerantie voor een receptieve afhankelijkheid van goede objecten: de patiënt kan moeilijk verdragen dat een ander in staat is hem iets goeds te geven, het genereuze gebaar van de ander roept te veel afgunst op. Dit geldt zowel voor mannen als voor vrouwen.

Steiner stelt vooral vragen bij de theorie van Freud over het oedipuscomplex. Volgens Steiner is de klassieke oplossing van het oedipuscomplex een paranoïde oplossing die aan de basis ligt van een *psychic retreat*, gedomineerd door bitterheid, wrok en vergeldingdrang. Er is een gezondere oplossing: de zoon wil triomferen over de vader om de liefde van moeder te winnen maar ontdekt dat hij hierdoor in fantasie beide ouders schade toebrengt, wat resulteert in schuld en wroeging en de wens de band met en tussen de beide ouders te herstellen. Ten slotte beschrijft Steiner hoe de relatie met het primaire object gecompliceerd kan worden door het bewustzijn van de aanwezigheid van een derde, observerend object (een aspect van de moeder, de vader, de analyticus).

Eén hoofdstuk is gewijd aan de overdracht op de analyticus als uitgesloten observator: in dergelijke gevallen voelt de analyticus zich uitgesloten en doet hij vaak interventies die zich buiten de overdracht situeren of ontstaan er enactments.

Met dit boek gunt Steiner ons een blik in de postkleiniaanse werkkamer, waarbij hij vooral moeilijke casuïstiek onderzoekt. De talrijke klinische vignetten zijn voorbeelden van ernstige narcistische pathologie. Wie geabonneerd is op de *International Journal of Psychoanalysis* of beschikt over PEP-Web hoeft zich het boek niet aan te schaffen want alle hoofdstukken zijn daar als artikelen terug te vinden.